

ДОБРИ ПРАКТИКИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В ЧУЖДОЕЗИКОВА СРЕДА

Живка Бубалова-Петрова, Велина Драмска, Симона Шкьопу
„Малко българско училище в Чикаго“ – Чикаго, САЩ

В подреждането на ценности, които родителите могат да дарят на децата си, на първо място е езикът. След падането на „желязната завеса“ се разширяват и езиковите територии. Големи групи от наши сънародници имат възможността да пътуват и да се установяват за различни периоди в други страни. Наред с битовите проблеми и адаптацията към новите условия у българската диаспора възниква и въпросът за запазването на българския език в чуждоезиковата среда.

Програмата „Роден език и култура зад граница“, както и ПМС №334/8.12.2011, са първите сериозни стъпки в новата политика към българите по света. С тези два документа българската държава показва грижата си към българската общност и промени отношението на нейните членове към родния език и култура. През тези години броят на децата, родени в емиграция, бележи рязко увеличение и сега в българските училища картината е различна. Децата, на които преподавахме през 2000 г., продължаваха образованието си по роден език. Сега обучаваме деца, родени в чуждоезиковата среда. Роден или чужд е за тях българският език и какви са полезните инструменти, с които трябва да си служим?

Обект на изследване са 480 деца на възраст между 2 и 15 г., които се учат в предучилищните групи и в класовете от I до X на „Малко българско училище в Чикаго“. Според месторождението те могат да бъдат разделени на 3 групи:

I група: родени в България – 10%;

II група: родени в САЩ в семейство на българи – 83%;

III група: деца от смесени бракове (единият родител не е българин) – 7%.

Лингвистичното развитие на децата от първа и втора група е почти идентично. До тръгването си в учебните заведения на страната приемник те следват развитието на българските деца в монолингвистична среда.

Децата от третата група са малък процент от общия брой. При тях българският език е слабо развит и се забелязват наченки на асиметричен билингвизъм.

Такава е картината в доучилищната възраст.

Ето какво се случва две години след постъпването в англоезичното училище.

Употреба на английския еквивалент в изречение на български език:

Тя отиде на *пула*. (басейна)

Ще играем ли на *плейграунда*? (детска площадка)

Той има *волейбол гейм*. (волейболна среща)

Много типична за тези деца е и употребата на глаголи от английски език с български окончания:

Можем да си *шерваме* играчките. (share – споделям)

Ще *пейнтваме* ли сега? (paint – рисувам, боядисвам)

Неологизми:

Страмно – комбинация от „срамно и странно“. Употребява се вместо всяка една от двете думи.

Епълка – комбинация от apple и ябълка.

Грешките, допускани от тази група деца, могат да бъдат определени като:

Фонетични

– Промени в ударението.

– Въпросителна интонация в наративни изречения.

Морфологични

Съгласуване по род и число

– *Мария е американец*.

– *Косата е много дълъг*.

Семантични

– Всичко *мърда* (move – мърдам, *движа се*) и автобусът *мърда*, и колите *мърдат*.

– Искам да си *спася* (save – спасявам, *запазвам*) тази бисквитка за утре.

– Всички ще *донесат* (bring – донасям, *довеждам*) родителите си.

Синтактични

– използване на кратки дателни форми на местоименията *вм. винителни*:

– *Много те липсвам*.

– предлог в края на думата:

– *Кой отиваш на кино със?*

Това са само част от интерферентните грешки, които децата ни допускат в един по-късен стадий на езиковото си развитие. Тези грешки са типични за т.нар. „асиметричен“ тип билингвизъм (Кючуков, 1997: 5), в рамките на който българският език е по-слабо овладеният. При всички тези деца, независимо кой от двата езика е първи по хронология, доминиращ е английският език.

Освен изброените езикови грешки се забелязва и трудно или неподходящо „превключване на кодовете“, т.е. „преминаване от един езиков вариант на друг в зависимост от условията на речевата ситуация“ (Сотиров, П).

Обикновено преходът български – английски е по-бързият. Обратните преходи в тази възраст са най-често принудителни и са свързани с постигането на специфични комуникативни цели, когато децата трябва да употребят българска дума, за която нямат реалния на английски (хоро, ръченица, суджук, баница).

Някои от проблемите в процеса на обучение в българското училище зад граница са:

- Различни нива на езикова компетентност.
- Ралична възраст на децата в рамките на учебния клас или група.
- Различни интереси и потребности.
- Не адаптирани, а механично съкратени учебни програми.
- Неразбираеми учебници и учебни текстове.
- Недостъпен език на литературните образци.
- Недостатъчен брой часове за формиране на комуникативноречевни умения.
- Дидактизъм.

Как се решават тези проблеми?

- Диференциран подход.
- Ресурсни учители.
- Писане на помагала.
- Разработки на уроци.
- Приоритетно използване на методиката на чуждоезиковото обучение.
- Нова роля на учениците – те дискутират, изследват, конкретизират.
- Нова роля на учителя по майчин език в задгранично училище – мениджър на класната стая, който моделира, съветва, обобщава.
- Нов методически „инструментариум“.
- Езиково обучение на основата на литературни текстове.

Добри практики в началните класове. Ето как изглежда един „работещ“ тематичен урок по четене с разбиране за началните класове в училище зад граница (*подробен план на урока – в приложението*).

Темата е „Български народни приказки“ и се предвиждат три учебни часа за нови знания и упражнения. Броят на приказките или образците на народни умотворения, които могат да бъдат включени, зависят от учебния план и нуждите на класа или групата.

1. Въведение

1. Преподавателят обяснява и записва ключовите думи и изрази, прожектира видео, показва илюстрации на приказки.

2. Класът се разделя на групи, в които участниците провеждат дискусия по следните въпроси, написани на дъската:

- Що е приказка?
- Каква е разликата между народни и авторови приказки?
- Кои приказки сте чели или чували?

Представители на различните групи отговарят на въпросите, а преподавателят допълва, коригира, обобщава.

3. Преподавателят раздава работни листове, на които е отпечатана народната приказка „Най-скъпоценният плод“, и изискава от учениците да прочетат заглавието, да разгледат илюстрациите и да отговорят на въпроса „За какво според вас се разказва в тази приказка?“.

На учениците се дава една минута да се обърнат към партньор (съученик) и да изкажат предположения относно съдържанието на приказката. След изтичане на определеното време се изказват мнения (няма верни или грешни отговори).

II. Предтекстови упражнения

Учителят дава указания на децата относно предтекстовите упражнения.

III. Четене

1. Четене на приказката „Най-скъпоценният плод“. Учениците следят текста.

2. Следват въпроси за проверка на разбирането, четене по двама и изпълнение на следтекстовите упражнения.

IV. Граматика

Съгласуване на съществителни и прилагателни.

1. Представяне на граматичната тема с думите: „В българския език, за разлика от английския, прилагателните имена се съгласуват по род и число със съществителните. Ето как става това“. Написват се две изречения на дъската, които илюстрират казаното.

*Аз чета интересна книга.
Знанието е най-скъпоценният дар.*

2. Изисква се от децата да съставят изречения, в които има поне едно съществително с предшестващо го прилагателно.

3. Дават се указания за изпълнение на останалите упражнения. Отговорите се сверяват с партньор, грешките се обсъждат с класа.

Добри практики в обучението по български език в първи клас. Използването на електронния вариант на учебниците по български език („Просвета“ и „Булвест“) оказва положителен ефект в обучението на малките ученици. Визуализациите са изключително важна част в работата на учителите зад граница, защото спестяват много време за обяснение и действат мотивиращо на децата. Упражненията, включени в електронните варианти на учебниците,

вносят освен познавателен и игрови елемент и помагат на учениците да развият умения като: съставяне на звукови модели, разделяне на срички, четене по роли, групиране по определен признак и т.н. Основните методи, които дават най-добри резултати в обучението по български език в първи клас, са:

– **Обяснението** – поради недостатъчния житейски опит и бедния речник на децата това е най-често използваният метод. При обясняването на непознати думи се прибегва още до използването на картинки, синоними и в краен случай (макар и не много правилно от дидактична гледна точка) превод на английски език.

– **Драматизацията** – благодарение на нея децата излизат от статичното положение на слушатели и влизат в динамичната роля на участници в пиеса. Най-често разиграваните – „Дядо вади ряпа“ (Е. Пелин) и „Червената шапчица“ (Ш. Перо) – стимулират учениците да разказват и съпреживяват приказките.

– **Четенето по роли на диалогични текстове** също стимулира децата и привлича вниманието им.

– **Дидактичните игри.** Много добри резултати дава дидактичната игра „отгатване“. Би могла да се използва при запознаване на учениците с нова буква и звук. Описва се с думи предмет или явление и децата трябва да познаят какво е описано. Например: Кое е това нещо, което е бяло, сладко, ситно като пясък и се използва за готвене (започва с буква „з“)?

С тази игра първолаците обогатяват речника си, учат се да изслушват и дори научават интересни факти и характеристики на предмети и явления.

Друга много полезна и често използвана игра е свързана със сричките и образуването на думи от тях. Играта е следната. Децата се разделят на групи от по 3 – 4. На всяка група се раздават по 10 – 15 картончета със срички и децата трябва да образуват колкото се може повече думи с тях. Един от групата записва и представя думите на класа. Играта е продуктивна, защото помага на първолаците да свързват изучените букви в срички, а сричките – в думи.

Преводът като добра практика. Обучението чрез превод винаги е било спорен момент в чуждоезиковото обучение, но напоследък все по-често се заговори за превода като за една от предпочитаните стратегии за учене (Owen, D., 2003; Mallol, M. C., 2003; Dagiliené, I., 2012). Чрез превода става възможно оценяването на езиковата точност на обучаемите, проверява се разбирането им в дълбочина. Преводът на художествен текст, от своя страна, се превръща в художествена илюстрация на изучаваните езикови явления или повод за по-задълбочен разговор върху темата и върху езика. Принципът на адекватност на превода изисква предаване на цялото езиково богатство на оригинала, на всички негови стилистични ресурси, изразителни средства, изисква владеене на разнообразна фразеология, синонимика, експресивна лексика. В това се състои и ценността на превода като средство за развитие на речта. А когато

това е съчетано с интересите, потребностите и наличните знания на обучаваните, ученето става по-приятно. Усещането за вършене на нещо приятно мотивира.

Ето един пример за използване на превода за развиване и обогатяване на езика на по-големите ученици.

В края на учебната година, когато големите ученици са малко поуморени и разконцентрирани, предлагаме популярни текстове от различни жанрове за превод.

„Хотел „Калифорния“ е американска култова песен, която всички познават и харесват. На учениците се дава текстът ѝ на английски език и те получават домашно задание да се опитат да я преведат. На следващия урок се четат и обсъждат вариантите на превод.

Преводът на песента се оказва доста трудно, но благодатно упражнение. Учениците усвояват думи, чието значение липсва в техния активен, а и пасивен речник (shimmer – блещукащ; dim – блед, премрежен), непознати фразеологични изрази (my head grew heavy – главата ми натеза), възвратни глаголни форми (I was thinking to myself – мислех си), многозначни думи (device – схема, умисъл, хитрост).

Процесът на самостоятелния превод им дава възможност да разберат, че превеждането не е механически, а творчески процес, и познаването на културните фактори и на двата езика е съществено за правилното предаване на смисъла на оригиналния текст. Редактирането на превода, от своя страна, е интелектуално предизвикателство, а резултатът от работата върху преведения текст носи удовлетворение и задоволство от творческия акт. Тийнейджърите обичат да бъдат възприемани като големи, като равни. Това ги мотивира, желанието да се докажат, ги кара да работят с по-голямо усърдие и те усвояват по-лесно материала.

Използването на превода като средство на обучение в часовете по български език дава добри резултати. Обогатяват се активният и пасивният речников запас на учениците, по-лесно се усвояват различни лингвистични структури, повишават се езиковата и социокултурната компетентност на обучаваните.

Успешното превключване от български на английски език и обратно, което намира място в част от часовете по български език, повлиява положително на самочувствието на учениците, прави ги по-уверени във възможностите им, помага им да осъзнаят значимостта на обучението по родния им български език. Дава им възможност да станат свидетели и на нарастването на приложението на българския език в живота им.

Това са само част от опитите за решаване на проблемите, които имат българските деца зад граница и техните учители и родители. За да има гаранции, че майчиният език ще е роден за тях, е необходима цялостна концепция за българския език зад пределите на българската държава. Тя би могла да включва:

1. Образователни стандарти за училищата в чужбина.
2. Кардинална промяна на учебните програми.
3. Промяна на финансовата политика по отношение на обучението по български език в ранна доучилищна възраст.
4. Разработване на цялостна методика за преподаване на българския език в чуждоезиковата среда за деца в ранна предучилищна и в училищна възраст.
5. Изработване на учебни помагала по български език като втори.
6. Създаване на учебни филми и образователни уебсайтове.

REFERENCES

- Lenneberg, E. (1967). *Biological Foundations of Language*. Wiley Press: New York.
- Krashen, S. D. (2006). *Bilingual Education and Second Language Acquisition Theory*.
- Kyuchukov, Hr. (1997). *Psiholingvisticichni aspekti na ranniya bilingvizam*. Sofia [Кючуков, Хр. (1997). *Психолингвистични аспекти на ранния билингвизъм*. София].
- Sotirov, P. (2000). *Ezik i zhivot*. Budapeshta [Сотиров, П. (2000). *Език и живот*. Будапеща].
- Celce-Murcia, M. (ed. 1991). *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle & Heinle Pub.
- Owen, D. (2003). *Where's the treason in translation? Humanizing Language Teaching* 5 (1).
- Mallol, M. C. (2003). *Teaching foreign languages through translation: Consideration multiple intelligences*. Doctoral Thesis.
- Dagilienè, I. (2012). Translation as a learning method in English language teaching. In: *Studies about Languages*.

Приложение

Ключови думи:

фолклор	приказка	автор
переразказвам	скъпоценен	богатство

1. Работете по групи и отговорете на въпросите:
  - Що е приказка?
  - Каква е разликата между народни и авторски приказки?
  - Кои приказки сте чели или чували?

2. Отворете читанката на стр..., разгледайте картинките, прочетете заглавието и отговорете на въпроса.

3. За какво според вас се говори в приказката?

4. Слушайте приказката и подчертайте непознатите думи!

Най-скъпоценният плод

Един баща имал трима синове. Един ден ги повикал и им казал:

– Ще дам на трима ви по една кесия жълтици. Вървете по света и търсете най-скъпоценния плод. Който от вас ми го донесе, ще му дам половината от богатството си.

Взели тримата синове кесиите и тръгнали на три страни по света да търсят най-скъпия плод.

След три години тримата се върнали при баща си.

– Е – рекъл той, като се обърнал към най-големия си син, – донесе ли ми най-скъпоценния плод?

А той му казал:

– Най-скъпоценният плод, тате, трябва да е този, който е най-сладък. И аз ти купих едно свисло грозде. От всичките плодове, които ражда нашата земя, гроздето е най-сладкият плод.

– Хубаво си направил, синко – отговорил бащата, – хубав плод си ми донесъл. Ами ти какъв плод си ми донесъл? – обърнал се той към средния си син.

– Татко, аз мисля, че най-скъпоценният плод е този, който най-рядко се намира. Затова отидох в южните страни и ти купих редките плодове, които не растат у нас. Купих ти кокосови орехи, портокали, фурми, банани, по малко от всички други редки плодове. Ето ти: избери си който ти харесва.

– Добре си направил, синко, хубави плодове си ми донесъл. Ще си избира един от тях – казал баща му.

После се обърнал към най-малкия си син:

– А ти, синко, какво ми донесе? Защо се връщаш с празни ръце?

– Вярно е, тате, че аз се връщам с празни ръце. Но парите, които ми даде, аз не похарчих за скъпи плодове. Аз постъпих, тате, в едно училище. И там учителите и книгите ме учиха цели три години. Плодовете, които набрах, не се виждат, защото те са в сърцето и ума ми. Мисля, татко, че те са също скъпоценни плодове...

Каго чул тези думи, бащата се зарадвал и казал:

– Ти си ми донесъл най-скъпите плодове, синко! Ти заслужаваш наградата. Защото няма по-скъпи плодове от тия, които знанието дава на човека.

1. Отговорете на въпросите:

– Защо бащата дава на синовете си жълтици?

– Кой е скъпоценният плод според най-големия син?

– Кой е скъпоценният плод според средния син?

– А според най-малкия?

– Защо приказката се нарича *Най-скъпоценният плод*?

2. Прочетете приказката и се опитайте да разберете значението на думите от контекста.

3. Изберете вярната дума.

– Думата *кесия* означава:

- а) торбичка
- б) чанта
- в) яке
- г) багаж.

– Изразът „*тръгна* на три страни“ означава:

- а) на изток
- б) на запад
- в) на север
- г) в различни посоки.

– Думата *свесло* означава:

- а) сладко
- б) голямо
- в) скъпо
- г) вързано на прът.

– Изразът „*с празни ръце*“ означава:

- а) бедни
- б) без нищо
- в) тъжни
- г) изгубени.

4. Допълнете изреченията, като използвате думите:

сладко, преразказвам, богатство, скъпоценен

– Знанието е _____ плод.

– Фолклорът _____.

– Гроздето е _____.

– Обичам да _____ приказки.

5. Прочетете приказката с партньор.

За тези, които работят по-бързо!

1. Разкажете приказката от името на най-малкия син.

2. Променете края на приказката.

Съгласуване на съществителни и прилагателни

1. Съставете изречение, в което има поне едно съществително с предшестващо го прилагателно. Споделете го с партньор.

2. Прочетете текста. Подчертайте прилагателното и съществителното след него.

Кокичето е пролетно цвете. То има тънко стъбло, зелени листа и бяло цветче. Малките нежни кокичета, които се показват под снега, ни дават знак, че студената зима си отива.

3. Свържете съществителните с прилагателните имена:

интересна	море
синьо	панталон
бели	балон
червен	игра
нов	снегове
цветен	шапка
зимна	молив
големи	картина
дебело	момчета
красива	палто

4. Попълнете изреченията в текста, като изберете най-подходящото прилагателно име:

чудни, огромен, зла, хубави, могъщ, високи, красиви

Имало едно време един _____ цар. Той живеел в _____ замък с _____ ограда. Царят имал три _____ дъщери, които обичали да разказват приказки и да пеят _____ песни. Царят бил женен повторно за една _____ жена.

За тези, които работят по-бързо!

Какво се случило по-нататък? Довършете приказката.

BEST PRACTICES IN TEACHING BULGARIAN LANGUAGE IN FOREIGN LANGUAGE ENVIRONMENT

✉ **Ms. Jivka Bubalova-Petrova**
Ms. Velina Dramska
Ms. Simona Schiopu

Little Bulgarian School in Chicago
410, Charing Cross Rd, Elk Grove Village, Ill 6000

E-mail: jivkapetrova@yahoo.com

E-mail: dramska@mail.bg

E-mail: sschiopu@gmail.com